

ПОВЈЕРАВАЊЕ ДЈЕЦЕ НА ЧУВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ КАО ПОСЉЕДИЦА РАЗВОДА БРАКА

Проблем положаја малољетне дјеце разведених родитеља је данас сигурно једно од питања из области породичних односа која се најчешће постављају и траже адекватна рјешења. За правилан развитак дјечије личности неопходна је емоционална топлина здраве породице. Разводом брака дјетету је то редовно ускраћено и сасвим је јасно да психичке трауме до којих због тога долази по својим посљедицама далеко надмашују оне до којих може доћи у самих брачних другова ⁽¹⁾.

Тешко је одредити у којој животној доби су родитељи дјетету најпотребнији. Сваки узраст има своје проблеме и своје потребе. Треба, ипак, имати у виду да је у првим годинама живота дјечији свијет углавном ограничен на породицу. Интереси, жеље, психички погледи дјетета у првим годинама живота, не прелазе породични круг. Ту настају његова права и најважнија животна искуства и због тога, управо, ту може да дође до најтежих посљедица по цјелокупни психички развој човјека. Она остављају најдубљи траг на малој личности, јер дјелују у вријеме када је она још неоформљена и изузетно осјетљива. У породици дијете стиче прво утиске о самом себи и о свијету око себе. Став према животу уопште човјек гради у породици у најмлађим годинама. Према Кошичеку, породица је свијет у маломе, а уједно и свијет под олакшавајућим околностима. У тој средини човјек наилази на помоћ и заштиту. Ту се од дјетета не захтијева да самостално сноси све животне тешкоће и да се само брине за свој опстанак. Ако се тај ослонац изгуби у најранијим годинама живота, посљедице могу бити веома тешке и озбиљне. За правилан психички развитак дјетета итекако је важно да живи с оба родитеља. Стога живот у непотпуној породици, посебно у првим годинама живота, када се дјетету емоционална топлина здраве породице ускраћује, може бити врло опасан за правилан развитак младе личности. Многобројна испитивања су показала да дијете одрасло у непотпуној породици скоро у правилу заостаје у општем развоју за дјецом одгајаном у нормалним породичним условима. Стога, чињеница да се бракови у

(1) А број дјеце није мали. Само у једној 1969. г. на подручју Окружних судова Сарајево и Мостар, требало је ријешити питање смјештаја, односно повјеравања на рување и васпитање 828 малољетне дјеце (Окружни суд Сарајево — 687, Мостар 141).

највећем броју разводе када су дјеца још сасвим мала, представља посебан друштвени проблем ⁽²⁾.

Питање повјеравања дјете након развода брака једном од родитеља без сумње је најделикатнији проблем у овој области, јер од начина на који тај проблем у конкретном случају буде ријешен, у највећој мјери зависи будућност дјетета и његов правилан развитак.

Повјеравање дјете једном од родитеља један број законодавстава рјешава полазећи од интереса дјетета, док је за друга од значаја прије свега кривица за развод брака.

Принцип првенствене заштите интереса дјетета најприсутнији је у законодавствима социјалистичких земаља. Родитељима се, истина, даје могућност споразумног рјешавања овог питања, али само под условом да споразум родитеља представља гаранцију да ће интереси дјетета бити истински задовољени ⁽³⁾.

Наводе се околности о којим суд посебно треба да води рачуна када преиспитује споразум родитеља, односно њихов приједлог о повјеравању дјетета. Међусобни односи између родитеља и дјете, околности под којима је дошло до развода брака, утицај који родитељи могу вршити на дијете само су неке од чињеница на које се указује у овим законским текстовима.

Не би, наравно, била тачна тврдња да законодавства која питање повјеравања дјете рјешавају с обзиром на кривицу за развод брака занемарују интересе дјете. Наиме, од правила да се дијете не може повјерити брачном другу који је крив за развод брака, постоје изузеци. То је случај када постоји бојазан да такво рјешење не би одговарало интересима дјетета. И у њемачком и у француском законодавству предвиђена су оваква одступања. Тако у чл. 74. ст. 4. Закона о браку СР Њемачке (од 20. II 1946. г.) стоји: „Старање о личности дјетета смије се повјерити брачном другу, који је оглашен једино или претежно кривим за развод брака, само ако та мјера из посебних разлога одговара интересима дјете или дјетета” ⁽⁴⁾.

У њемачкој доктрини се истиче да при одлучивању о повјеравању дјете треба имати у виду кривицу за развод брака. Изрека о кривици у правилу служи као индиција о томе да је брачни друг, који је крив за развод брака, неподесан за васпитање дјете. У прилог оваквог схватања истиче се још један разлог. Невини брачни друг не би требало да, поред уништења брака, изгуби и дјетв ⁽⁵⁾.

(2) На подручју судова, чију праксу смо испитивали, старосна структура дјете код оба суда је скоро идентична. У Окружном суду у Сарајеву, просјечна година старости дјете је 7,18 а у Мостару 7,57.

Дакле, у правилу, дјеца најранијег узраста настављају живот у непотпуној породици без једног родитеља.

(3) Пар. 26, ст. 3. Закона о породици ЧССР — „Приликом одлучивања о правима и дужностима родитеља или при одобрњу њиховог споразума суд ће увијек пазити на то да буду обезбјеђени најповољнији услови за правилан развој дјетета у свјесног грађанина”.

(4) Слично рјешење предвиђа и француски законодавац. Наиме, дозвољава се изузетак, само ако би такво рјешење одговарало интересу дјетета, односно уколико би му код родитеља били обезбјеђени повољнији услови за развитак (чл. 302. Грађанског законика од 12. априла 1945. г.).

(5) У том смислу Günther Beitzke: Familienrecht, München 1968, стр. 131—140.

Но, самим тим што је чињеница кривице само индиција на основу које се може судити о предности једног родитеља да буде васпитач, логичан је закључак да су могућа и супротна рјешења. Обавеза суда да утврди шта најбоље одговара интересима дјете, односно гдје ће она добити најбоље васпитање и образовање, гдје ће најбоље одрасти, убједљива је потврда мишљења да је и у овој групи законодавстава врховни принцип којим се суд руководи приликом одлучивања о повјеравању дјете једног од родитеља — добро дјетета.

И у француској правној литератури се истиче да се дијете и поред законског рјешења да чување дјете припада супругу који није крив за развод брака, може повјерити и кривом супругу ако је то у његовом интересу. Изгледа да је потпуно усвојено схватање да мало дијете треба повјерити мајци, без обзира на њену кривицу, јер лош брачни друг не мора бити и лош родитељ.

У случају обостране кривње брачних другова, једини критериј приликом доношења одлуке о повјеравању дјетета јесте његов интерес ⁽⁶⁾.

Управо због наведених изузетака, од правила да се дијете не може повјерити родитељу који је крив за развод брака, очигледно је да се суд, приликом доношења ове важне одлуке и у овим правима руководимо, у ствари, примарно баш интересима дјете. Стога су и поменуће разлике између законодавстава — оних која приликом рјешавања овог питања воде рачуна о интересима дјете и оних која узимају у обзир кривицу за развод брака — више привидне него стварне.

Наше, као и остала социјалистичка законодавства, припада групи законодавстава која ово осјетљиво питање рјешава с обзиром на интерес дјете. У чл. 65, ст. 2. Основног закона о браку се, истина, прво говори о могућности споразумијевања родитеља, тако да у први мах изгледа да је рјешење питања повјеравања дјете на чување и васпитање првенствено ствар родитеља. Но, већ у другој реченици ове одредбе стоји: „Ако споразум родитеља не одговара интересима дјете, суд ће пошто испита све околности одлучити, хоће ли сва дјеца остати на чувању и васпитању код једног родитеља, или ће нека остати код мајке, а нека код оца...”.

У ствари, и могућност споразумијевања између родитеља у погледу смјештаја њихове заједничке дјете дата је управо са циљем да се интереси дјете што потпуније заштите. Наиме, имајући у виду да су родитељи, без обзира на прекид своје брачне заједнице, најзаинтересованији за добро своје дјете, да они, у правилу, могу најбоље знати шта одговара њиховим интересима, наше, као и скоро сва савремена законодавства, дају родитељима могућност споразумијевања.

Ипак, у сваком конкретном случају, као што смо већ истакли суд мора да преиспита споразум родитеља, како би се увјерио да ли он стварно одговара интересима дјете.

У разматраним случајевима Окружног суда у Сарајеву и Мостару суд је у највећем броју случајева усвојио споразум странака већ на основу њихових исказа. Тако је у Окружном суду у Сарајеву споразум

(6) Тако: Jacques Borricand: Les effets du mariage après sa dissolution. Aix en Provence, La pensee Universitaire, 1958, стр. 115.

странака у повјеравању дјете усвојен у 337 случајева. Суд га је, без било каквог покушаја и настојања да испита да ли он одговара интересима дјете, усвојио у 225 случајева (66,8%), а само 112 (33,2%) случаја је консултовао орган старатељства (7).

У осталим случајевима (139 Окружног суда Сарајево), гдје није постојао споразум о повјеравању дјете, суд је у 84 случаја (60,40%) у доказном поступку затражио мишљење органа старатељства, док је у 55 (39,6%) случаја као једино доказно средство користио саслушање странака као свједока (8).

Дакле, у укупном броју од 476 предмета Окружног суда у Сарајеву (92 Окружног суда у Мостару) у којим је одлучивао о повјеравању дјете, суд је консултовао органа старатељства у 196 случајева (41,2%) (у Мостару у 42 случаја — 45,6%), што је заиста јако мало.

Ако је интерес дјете оно чиме се суд мора руководити када одлучује о њиховом повјерењу једном од родитеља, онда је испитивање споразума родитеља нужно. У неколико случајева суд је поступио супротно мишљењу органа старатељства, иако су они своје предлоге о додели дјетета једном родитељу детаљно образлагали. Наравно, мишљење органа старатељства није обавезно за суд, али када овај орган наводи врло озбиљне и убедљиве разлоге због којих дијете не треба повјерити једном родитељу, онда то у најмању руку треба преиспитати. Тако у предмету Окружног суда у Сарајеву (П-380/69) суд прелази без икаквог образложења преко чињенице на коју у своме извјештају указује орган старатељства, да је отац коцкар, алкохоличар, а мајка живи у једној соби са мајком, братом, његовом ванбрачном женом и дјететом, те да због тога ни један родитељ нема услова да му се дијете повјери. Унаточ томе, суд ипак повјерава дијете оцу, а у пресуди није ничим образложио да оваква одлука одговара интересу дјетета.

Изгледа да у оваквим случајевима судови иду линијом мањег отпора, па усвајају споразум чак и када нису сигурни да он стварно одговара интересима дјете.

У случајевима гдје додјелу дјетета на чување и васпитање траже оба родитеља, активност суда је ипак већа. Тамо се више тражи помоћ органа старатељства, а образложења одлука су много детаљнија. Заиста, не би био комплименат судовима, ако је разлог оваквог поступања могућност да се, услед жалбе једног родитеља, ова одлука преиспита код вишег суда.

У смислу члана 65, ст. 2, ОЗБ суд може дјетцу додијелити мајци, оцу, или их подијелити између њих. Дјеца могу бити повјерена и неком трећем

(7) У Окружном суду у Мостару у 1969. г. споразум је постигнут у 39 случајева, а само у 10 је консултовао мишљење органа старатељства.

(8) Сличну ситуацију нашли смо у Окружном суду у Мостару. Од 55 предмета у којим није постојао споразум странака о повјеравању дјете, мишљење органа старатељства консултовано је у 32 случаја, а у 23 случаја, једино доказно средство било је саслушање странака.

лицу или некој установи ⁽⁹⁾. Дакле, могућности суда су врло широке, али тиме није мање озбиљан његов задатак. Наћи најбоље рјешење, које ће одговарати интересима дјете, није једноставно. Шта је интерес дјетета суд цијени у сваком конкретном случају. Ипак, и теорија и судска пракса указују на извјесне околности о којима се увијек мора водити рачуна. То су узраст дјетета и његово здравствено стање, његова приврженост родитељу, особине родитеља и дјетета, здравствено, стамбено и имовинско стање родитеља, његов интерес за дијете итд.

У поступку за развод брака при Окружном суду у Сарајеву и Мостару у 1969. години у највећем броју случајева мајке предлажу и траже да дјеца остану у њих, да би се о њима даље старале.

Судови су, такођер, дјецу у највећем броју случајева повјерили мајкама. Тако у окружних судова у Сарајеву и Мостару у 1969. години захтјев за повјеравање дјете, поставили су:

Окружни суд Сарајево 1969. год.

Поставили захтјев

Мајке	309 — 64,9%
Очеви	97 — 20,4%
Обоје	70 — 14,7%

Дијете повјерено

Мајкама	343 — 72%
Очевима	105 — 22,9%
Подијељ.	28 — 5,9%

Окружни суд Мостар 1969. год.

Поставили захтјев

Мајке	68 — 73,9%
Очеви	7 — 7,7%
Обоје	17 — 18,4%

Дијете повјерено

Мајкама	70 — 76,1%
Очевима	14 — 15,2%
Подијељ.	8 — 8,7% ⁽¹⁰⁾

⁽⁹⁾ Слична рјешења су предвиђена и у разматраним законодавствима: Тако: Пар. 25. Породичног законика ДР Њемачке: „У пресуди о разводу суд одлучује на којег ће брачног друга пренијети право на одгој малолетне дјете“.

Пар. 26. Закона о породици ЧССР: „У одлуци којом изриче развод брака родитеља малолетне дјете суд ће одлучити о њиховим правима и обавезама према дјетету после развода брака, а нарочито ће одредити коме ће дијете бити повјерено“.

СР Њемачка — чл. 74, ст. 1. Закона о браку: „По изрицању развода брака старатељски суд одлучује на кога од брачних другова пада брига о личности заједничког дјетета или дјете, ст. 5. „Старатељски суд може да повјери старање о личности дјетета стараоцу, уколико та мјера, из посебних разлога одговара интересима дјетета или дјете“.

Француска — чл. 302. Гз (Ордонанс од 12. IV 1945) „Дјеца се повјеравају брачном другу, који је добио развод брака, сем ако суд, на захтјев породице или јавног тужиоца, а имајући у виду обавјештења прикупљена на основу чл. 238, ст. 3. не нареди, да би дјеца имала највећу корист, да се сва или нека повјере на старање другом брачном другу или грећем лицу“.

Кодекс о браку и породици РСФСР чл. 34.

„Уколико међу супрузима нема споразума о томе код кога ће дјеца остати након развода брака... суд је дужан приликом доношења одлуке о разводу брака, ријешити коме ће се од родитеља дјеца повјерити...“.

⁽¹⁰⁾ У Окружном суду у Мостару у 1969. г. број разведених бракова са дјетцом је 94, али је о повјеравању дјете одлучено у 92 случаја, јер су у два, дјеца пунољетна.

Већ летимичан поглед на горње табеле показује да се дјеца најчешће повјеравају мајкама. Оне, истина, у највећем броју случајева то и желе, али само њихова жеља не би била довољна да суд донесе овакву одлуку, уколико не би био увјерен да она не одговара интересима дјете.

Истраживања професора др А. Силајџића на подручју СРБиХ показују да се проценат остављене дјете мајкама од 1946. године и те како повећао. Тако је у 1946. години он износио 61,9%, а у 1953. години 73,7%. У 1963. години је овај проценат нешто мањи, али још увијек у односу на 1946. годину већи за скоро 10%. Професор Силајџић констатује да није у могућности да ове разлике објасни на задовољавајући начин, али сматра да ова чињеница у извјесном смислу компромитује принцип равноправности родитеља ⁽¹¹⁾.

У литератури се наводи да је испитивањима судске праксе утврђено да се дјеца повјеравају чешће мајци када су родитељи из града, а чешће оцу када су родитељи са села. Разлог је доста јасан. Жена у граду је у великом броју случајева запослена, она је радник или службеник, због чега је њена ситуација много повољнија од жена са села, које су скоро у правилу без имовине и без прихода, па зато нису у могућности да обезбиједе смјештај дјете ⁽¹²⁾. Осим тога, данас и модерна психологија тврди да је мајка не само први него и најважнији васпитач, да је она централна личност у психичком животу дјетета ⁽¹³⁾. То су управо и разлози због којих судови дјецу углавном повјеравају мајкама.

Ако је утврђено да је за успјешнији психофизички развој дјетета корисније присуство мајке, ако смо сагласни да је мајка по својој биолошкој предодређености и својим осјећањима родитељ који је дјетету више потребан, самим тим смо свјесни да је овдје о равноправности родитеља скоро немогуће говорити.

Међутим, од овог правила свакако има и изузетака. И живот уз оца који се са пуно љубави и преданости посветио својој дјечи, може бити врло користан, посебно у случајевима гдје мајка нема никаквих услова за њихово подизање осим жеље да дијете остане уз њу. А то често није довољно. Напротив, са становишта економских интереса дјетета, па и мајке, у таквим случајевима би било много цјелисходније да се дјеца повјеравају и очевима.

Квалификациона структура мајки су последице развода брака дјеца повјерена, указује да је њихова ситуација након развода брака таква да је о бољим условима за подизање дјете тешко говорити.

Окружни суд Сарајево, 1969. г.
Домаћница: 108 — 31,5%

(11) У том смислу проф. др Алија Силајџић: „Положај дјете у склопу питања о разводу брака“, Годишњак Правног факултета Сарајево, 1970, стр. 270.

(12) Према др М. Младеновић, Увод у социологију породице, Издање „Рад“ — Београд, 1969, стр. 322.

(13) Тако: Др М. Кошичек, оп. цит., стр. 195.

Раднице:	136 — 39,6%
Службенице:	86 — 25,1%
Вис. струч. спр.	12 — 3,5%
Нема података	1 — 0,3% ⁽¹⁴⁾

Истина је да је највећи број жена којима су повјерена дјеца у радном односу, али то су најчешће неквалификоване раднице, са доста ниским мјесечним приходима. На жалост, разлика између жена радница и домаћица без запослења, а најчешће и без школске спреме, таква је да би се могла занемарити. Врло мали број ових жена остварује издржавање од свога бившег брачног друга. Ако томе додамо веома ниске алиментације које очеви плаћају за своју дјецу, онда је скоро немогуће закључити да је мајка родитељ који има боље услове за подизање дјете.

Мајке у оваквој ситуацији најчешће нису у стању да дјетету пруже услове неопходне за његов правилан развитак. Оне услед превелике ангажованости око подизања дјете објективно нису у стању да се ангажују па свом послу, уколико су запослене, не могу стручно да се усавршавају и напредују. Ако је жена неквалификована и незапослена, ситуација је још тежа. Њене могућности за запослење су јако отежане, а могућност школовања и стицања одређених квалификација још мања.

Заиста је претежак терет када жена, односно мајка остаје готово једини носилац обавезе око подизања дјете.

Као што смо већ нагласили, судови много мање користе законску могућност да након развода брака повјере дјецу на чување и васпитање оцу. Поред заиста ријетких случајева, када судови повјеравају дјете оцу, зато што га је мајка напустила, што је непознатог боравишта или се одала проституцији, судови обично повјеравају дјецу очевима, када између родитеља постоји споразум⁽¹⁵⁾.

Посматрајући квалификациону структуру очева којима су дјеца повјерена на чување, видимо да су то у најмањем броју случајева лица са вишом или високом стручном спремом.

Тако у Окружном суду у Сарајеву у 1969. години квалификациона структура очева, којим су дјеца повјерена на чување и васпитање изгледа овако:

Окружни суд Сарајево — 1969. г.

Радници:	81 — 77,2%
Службеници:	14 — 13,3%
Земљорадници:	7 — 6,6%
Висока струч. спр.	3 — 2,9%

Окружни суд Мостар у 1969. г.

Радници:	7 — 50,0%
Службеници:	3 — 21,4%
Земљорадници:	4 — 28,6%
Висока струч. спр.	— — —

⁽¹⁴⁾ Сличну ситуацију имамо и у Окружном суду у Мостару у 1969. г.

Домаћице:	22 — 31,4%
Раднице:	30 — 42,8%
Службенице:	13 — 18,6%
Вис. струч. спрема	2 — 2,9%
Нема података	3 — 4,3%

⁽¹⁵⁾ Тако у предметима Окружног суда у Сарајеву П-1671, 1547, 1207, 2277, 3298, 836/69.

Сматрамо да су сасвим умјесни приговори који се упућују судовима због честог повјеравања дјеце мајкама, и онда када оне за то немају никаквих услова. Наиме, понекад мајке не само да немају материјалних услова, а према томе ни могућности да дјецу подижу, него врло често ни способности за њихово васпитање. Стога би судови у поступку требало да буду много савјеснији приликом прикупљања података о ситуацији оба родитеља, о њиховим условима о моралним квалитетима. Ако би суд утврдио све оне чињенице које су значајне за утврђивање психолошког стања, како родитеља, тако и њихове дјеце, њихових особина, склоности, потреба, и свега оног што без сумње треба имати у виду при доношењу одлуке о повјеравању дјеце, вјероватно би и број одлука којим су дјеца повјерена очевима, био далеко већи.

Иако Закон предвиђа и могућност подјеле дјеце између родитеља, судови је врло мало користе. Сматрамо да је добро што је тако, јер раздвајање дјеце може за њих имати тешке психичке посљедице. Одвајање од једног родитеља за дјецу може бити врло болно, али одвајање од остале дјеце још болније. Живећи одвојено, дјеца се удаљавају једно од другог, губе међусобни контакт, и оваквој одлуци треба прићи само када заиста нема другог излаза. Сигурно је мање значајна жеља родитеља да уз њега остане бар једно дијете, од штетних посљедица које раздвајање дјеце може имати. Највјероватније је баш ово разлог да судови овој одлуци прибјегавају у крајњој нужди.

Тако су у Окружном суду у Сарајеву дјеца подијељена између оца и мајке у 28 случајева (5,9%), а у истом суду у Мостару у 8 случајева (8,7%).

Суд ни у једном случају није искористио законску могућност да дијете повјери трећем лицу или установи, иако је за оваква рјешења сигурно било услова.

И у упоредном праву је доста једнообразно ријешено ово питање. У неким законодавствима су изричито наведене неке околности о којим треба водити рачуна приликом доношења одлуке. Тако, у смислу члана 25, ст. 2. Породичног законика ДР Њемачке, суд је дужан да утврди чињенице о васпитном утицају родитеља, однос дјеце према њима, околности под којима је дошло до развода као и животне услове родитеља.

И у теорији се истиче значај појединих чињеница о којим суд треба да води рачуна када рјешава питање повјеравања дјетета на чување и васпитање. Тако се у француској правној литератури посебно наглашава интерес дјетета и сувереност судије (*juges du fond*) приликом рјешавања свог деликатног питања. Суд није везан споразумом странака, напротив, сваки споразум треба подврћи контроли суда. У избору родитеља коме ће дијете бити повјерено важну улогу у судској пракси игра социјална анкета (предвиђена ордонасом од 12. IV 1945. г.). Истиче се да би требало дати више значаја жељи дјеце, посебно оне старије, да одлуче са којим родитељем желе да живе.

И у совјетској правној литератури се истичу извјесне чињенице о којима суд треба да води рачуна приликом доношења одлуке о повјеравању дјеце једном од родитеља. Посебно се наглашава значај дјечијег узраста, стања здравља, њихове привржености родитељима, моралних квалитета

родитеља као и њихове могућности као васпитача. Напротив, материјална ситуација једног родитеља не би смјела бити одлучан фактор у доношењу одлуке о повјеравању дјеце ⁽¹⁶⁾.

Као што смо истакли, одлука о повјеравању дјеце везана је за брако-разводни поступак. То није случајно. Суд у току овога поступка стиче потребна сазнања о брачним друговима, њиховим особинама, односу према дјечи, као и њиховим могућностима да дјецу након развода брака, чувају и васпитају. Но, врло често то није могуће. Брачни другови се разводе споразумно, не желећи пред јавност износити своје неспоразуме и њихове узроке. Стога се у пракси тражи и мишљење органа старатељства.

И у упоредном праву је предвиђена сарадња суда са органима старатељства или друштвеним организацијама. Породични законик Њемачке Демократске Републике, предвиђа обавезу суда да тражи мишљење Органа за помоћ младима (чл. 25, ст. 3.) о околностима које имају значаја при одлучивању о томе, ком родитељу да се повјери дијете. Истина, овај Орган може дати свој предлог и без тражења суда. И у совјетском праву је предвиђено да приликом рјешавања питања повјеравања дјеце на чување и васпитање, суд треба да сарађује са органом старатељства. Француско законодавство обавезује суд на вођење тзв. социјалне анкете о одлучним чињеницама, а које се односе како на дјецу, тако и на њихове родитеље. Овакве анкете представљају велику помоћ суду при избору родитеља коме се дијете повјерава. ⁽¹⁷⁾.

Шта социјални радник подузима да би формирао своје мишљење и дао приједлог о повјеравању дјеце након развода брака њихових родитеља, покушали смо утврдити анализирајући праксу Центра за социјални рад Општине Центар у Сарајеву. Истина је да је реч о малом узорку од 50 предмета, али смо готово сигурни да не бисмо добили другчије резултате ни да смо анализирали и све постојеће предмете. Наиме, рад на овим питањима повјерен је једном социјалном раднику, а у његовом приступу овим питањима нема много одступања.

Прва радња коју преузима социјални радник јесте посјета породици. На жалост, уколико не успије наћи странке, даљи рад се одвија искључиво у Центру, путем разговора са странкама, њиховом дјецом и, евентуално, са сродницима. Неуспјела посјета породици покушава се поново само у најтежим случајевима. Посјета породици, обилазак стана, непосредно опажање, могу много помоћи у стварању једне цјеловитије представе о родитељима и њиховим особинама и склоностима, о дјечи, њиховом изгледу, узрасту и понашању, о стану, његовој опремљености, хигијенским условима и сл. Врло ријетко социјални радник посјећује радне организације у циљу добијања обавјештења о родитељима који тамо раде. Исто тако, социјални радник ријетко обавља разговоре са сусједима. Истина, у прегледаним предметима констатована је посјета радној организацији у 2 случаја (бр. 3280/69, 25/69, а разговор са сусједима у предметима бр. 291/69, 22/69) — Центар за социјални рад Сарајево.

⁽¹⁶⁾ Тако: Расенцев: Семейное право, Юридическая литература, стр. 194.

⁽¹⁷⁾ Тако: Jacques Borricand, op. cit., стр. 115.

Ни у једном случају социјални радник није контактирао са наставницима дјете, а о консултовању лекара или психолога нема ни говора. Дакле, мишљења су најчешће дата на основу разговора са странакама за које не можемо увијек тврдити да су објективне. Посебно је тешко дати мишљење када се контакт и разговор може обавити само са једним родитељем ⁽¹⁸⁾. Социјални радници воде разговор и са дјецом, али и оном млађом од 10 година. Тако у једном предмету бр. 283/69, социјални радник је у записник констатовао разговор са 4-годишњом дјевојчицом. У мишљењу које је достављено суду, социјални радник констатује да је дјевојчица изјавила да не воли маму, јер скита и да воли само тату који је у војсци. Из овог разговора, социјални радник закључује да је дјевојчица више емотивно везана за оца, па стога предлаже да се њему повјери, уколико дође до развода брака.

Сматрамо да је законодавац имао сасвим одређене разлоге када је дао овлашћење надлежном органу старатељства да може узети у обзир жељу дјетета старијег од 10 година.

Сигурно је да овај посао органа старатељства није ни једноставан ни лак, као што неке на први поглед може изгледати. Постоје тако сложене животне ситуације, да је врло тешко дати предлог који би одговарао истинским интересима дјете.

И у мишљењима органа старатељства, као и судским одлукама, мајка је углавном родитељ коме треба након развода брака повјерити дијете. Но, када би детаљно, по могућности уз стручну помоћ лекара и психолога, испитивали могућност једног и другог родитеља за подизање дјете, вјероватно би, неријетко, дошли и до друкчијих закључака. Некада смо склони удовољити тражењу мајке, која, гоњена својим инстинктом и љубављу према дјети, поставља овакав захтјев често и не свјесна својих могућности и тешкоћа које је чекају.

Но, без обзира колико били свјесни мајчине љубави и њене жеље да се не одвоји од дјетета, не би могли тврдити да мајка мора бити и најбољи родитељ, па чак ни са становишта емотивних потреба дјетета. Често незадовољна својим промашеним браком, она губитак на једној страни настоји компензирати на другој и у својој превеликој везаности за дјецу постаје претјерано сентиментална, дјецу сувише веже за себе, неријетко она своје нерасположење према бившем мужу жели пренијети и на дјецу и сл. Сви ови поступци могу озбиљно угрозити њен ауторитет, а што је најтеже, могу се негативно одразити на психички развитак дјетета ⁽¹⁹⁾.

Осим тога, и силне обавезе које након развода брака на њу падају, подизање и васпитање дјете, брига за њихово издржавање, брига за властито запослење или школовање, појачавају њено незадовољство према свакоме, па и према властитој дјети.

Све ово указује на деликатност задатака који стоји пред органом старатељства и судом. Сврха се сигурно не може постићи ако се искључи-

⁽¹⁸⁾ Број таквих случајева није мали. Тако у предметима: 290/69, 295/69, 283/69, 284/69, 285/69, 280/69, 707/69, 16, 155, 157, 27, 29, 50, 701/69.

⁽¹⁹⁾ У том смислу др М. Кошичек, оп. цит., стр. 89.

во служи већ устаљеним методама. Само увођењем нових метода, служећи се услугама одговарајућих стручњака, психолога, љекара, педагога, социјалних радника, могли би доћи до жељених резултата.

Само би комплетни подаци, који би се односили како на дјецу тако и на њихове родитеље, на њихове особине, склоности, контакте, живот у породици и изван ње, у школи, на послу, у друштву, омогућили свестрано сагледавање психолошких стања и социјалних ситуација, што би била истинска помоћ суду и начин да се правилно и правично рјешава ово за дјецу разведених родитеља судбинско питање. Сигурно је да ми данас, с обзиром на кадровску структуру органа старатељства на подручју СРБиХ не можемо очекивати на свим мјестима исте резултате. Постојећи органи старатељства, с обзиром на своју структуру и методе рада нису могли пружити довољну заштиту породици. Истина, у већим републичким центрима, гдје је вршење послова органа старатељства пренесено на Центар за социјални рад, могућности су нешто веће. Већ сама кадровска структура центра представља изузетну гаранцију да ће у њиховом дјеловању бити примијењене неке методе социјалног рада, што је у овом домену нужно. Само таквим радом, ангажовањем стручњака, не само социјалних радника него и љекара, психолога и педагога, добили бисмо жељене податке, који би суду значили велику помоћ у оцјењивању стварних интереса дјете.

И ово је један од разлога због којих се у Савезној комисији за кодификацију породичног права толико заговарала идеја о оснивању органа за заштиту породице, чија би структура била потпуно различита од досадашње. Наиме, да би орган могао успјешно да обавља послове из своје надлежности, морао би бити састављен од једног стручног тима — социјалних радника, правника, психолога, психијатара, љекара и сл.

Сматрамо да би ови приједлози Савезне комисије свакако требало да буду прихваћени у републичком законодавству.

Постојећи извјештаји органа старатељства су у правилу штур, и садрже уобичајене податке о узрасту дјетета старости занимању родитеља њиховом здравственом стању, стамбеној ситуацији. Они се свode на пар уобичајених констатација, као на пр.:

„Дијете треба повјерити оцу, јер га мајка неће” (П-1207/69; „Мишљења смо да дијете треба повјерити оцу, јер их је мајка напустила и ступила у ванбрачну заједницу” (П-2277/69; „Дијете треба повјерити мајци, јер их отац није видео 5 година” (П-2928/69); „Дијете треба повјерити мајци, јер је мало, па му је мајчина нега потребна” (П-996/69; „Дијете треба повјерити мајци, јер је за њу емотивно везано” (П-77/69, 110/69, 2044/69 и сл. ⁽²⁰⁾.

Врло често се из извјештаја које овај орган доставља суду не виде разлици због којих се Центар опредељује за одређена мишљења. Многе значајне чињенице остају нерасвијетљене, бар за онога који чита записнике у предметима Центра за социјални рад, а сигурно и за судију који овакав извјештај користи приликом одлучивања о повјеравању дјетета. Но, то још не значи да је реч о погрешном приједлогу и да би социјални

⁽²⁰⁾ Сви наведени предмети узети су на увид у Окружном суду у Сарајеву.

радник дао друкчије мишљење чак и да је провео много детаљнија испитивања. Наиме, у разматраним предметима, социјални радник врло често констатује да су странке Центру познате. У разговору са социјалним радницима сазнали смо да су њима често лично познате околности и прилике у којима странке живе, њихов међусобни однос, као и однос према дјечи, јер се оне врло често обраћају Центру, тражећи најразноврсније интервенције, заштиту и помоћ.

Заиста је велика штета што нешто од тих разноврсних сазнања о родитељима не налази мјеста у извјештајима, који се достављају суду.

Но, без обзира на изнесене слабости и пропuste Центра за социјални рад, сматрамо неопходно инсистирати на широј сарадњи суда са овим органима, али и другим друштвеним организацијама. Управо, деликатност питања повјеравања дјеце након развода брака, налаже један шири и квалитетнији ангажман свих оних, који у рјешавању ових питања могу суду пружити истинску помоћ.

Др Неримана Тралић

РЕЗЮМЕ

Передача детей на попечение и воспитание как следствие развода брака

В статье автор рассматривает вопрос передачи детей одному из родителей в случае развода брака в югославском и в сравнительном законодательствах. Все законодательства, не взирая на существующий различия в правовом регулировании этого вопроса, исходят из защиты интересов детей.

Насколько данное начало защиты интересов несовершеннолетних детей осуществлено на практике, автор пробует установить, анализируя практику судов и соответствующих органов. Данные, полученные после изучения практики в СР Боснии и Герцеговины, подтверждают общеславскую тенденцию передачи в большинстве случаев детей матерям. Матери, к тому же, этого и желают, а автор ставит вопрос, насколько их желания могут и смеют быть главной причиной вынесения таких решений.

Онда из причин вынесения решений без полного ознакомления с данными о родителях, об их душевних качествах и условиях существования, кроется в недостаточном вхождении судов в суть дела при его рассмотрении. В то же время, почти как правило, отсутствует сотрудничество между судами и органами попечительства, в особенности в случаях, когда имеется согласие сторон. Ввиду этого наблюдается немалое число случаев передачи детей матерям даже тогда когда к этому у них нет никаких условий. Автор призывает к более тщательному проведению судоразбирательств и подчеркивает потребность установления всех обстоятельств, имеющих значение для установления психологического состояния как родителей так и их детей, их особенностей, склонностей, нужда и всего того, что, вне сомнения, следует иметь в виду при вынесении решения о передаче детей.

По тем же причинам необходимо более серьезно приступать к работе органов попечительства. Цели сотрудничества судов и органов попе-

чительства нельзя осуществить, если органы попечительства в своей работе пользуются исключительно трафаретными методами. Услуги компетентных специалистов, психологов, врачей, педагогов и социальных работников были бы необходимыми и автор отстаивает совсем иную структуру органов попечительства чем существующие ныне.

SUMMARY

Entrustment of children to the care and upbringing as the consequence of divorce

The author discusses in this article the matter of entrustment of children in the case of divorce to the one of parents, in the Yugoslav and comparative legislations. All legislations, without regard of the existing differences of the legal regulations on this question, pay attention to the children's interests.

The author attempts to determine to what extent is the principle of protection of children realized in the practice, by analyzing the practice of court and competent bodies. The data collected by the investigation of such practice in SR Bosnia and Herzegovina confirm the general tendency in Yugoslavia to entrust children to mothers in the majority of cases. Mothers usually want that, but the author questions to what extent their wish can and may be the prevailing reason for such decisions.

One of the causes of the decision making without the sufficient knowledge on parents, their qualities and conditions, is the insufficient engagement of courts in the presentation of evidence. At the same time, the cooperation between courts and the guardianship bodies lags almost as a rule, particularly in the cases where an agreement exists between parties. Therefore, there is a number of cases of children being entrusted to mothers even when they do not possess necessary conditions. The author pledges the more conscientious procedure and points out the indispensability of determining the all factors important for the establishment of the psychological condition of the both parents and their children, their features, tendencies, needs and everything else that should be taken into account for the decision making on the entrustment of children.

For the same reasons, a same serious access to the work of the guardianship bodies is necessary. The aim of the cooperation between courts and the guardianship bodies cannot be achieved if the court uses only the already established method. The services of the respective experts, such as psychologists, doctors, pedagogues and social workers are indispensable and the author pledges an entirely different structure of the guardianship bodies.

RÉSUMÉ

La garde et l'entretien des enfants en tant que conséquence du divorce des parents

Dans le travail, l'auteur examine la question de la garde, de l'entretien et de l'éducation des enfants confiés à l'un des parents, en cas de divorce, dans la législation yougoslave et dans la législation comparée. Toutes les législations, sans égard aux différences qui existent dans la réglementation juridique de cette question, tiennent compte des intérêts des enfants.

Jusqu'à quel point ce principe, la protection des enfants mineurs, se réalise dans la pratique, l'auteur essaie de spécifier, en analysant la pra-

tique du tribunal et des organes compétents. Les documents obtenus en examinant la pratique dans la République socialiste de Bosnie-Herzégovine, confirment la tendance générale yougoslave que dans la plupart des cas les enfants sont confiés à la garde des mères. Il est vrai aussi que cela correspond au désir des mères, mais l'auteur pose la question à quel point leurs désir peut et doit être la plus forte raison pour adopter de telles solutions.

Comme l'une des raisons, de l'adoption des décisions sans avoir des connaissances suffisantes sur les parents, leurs qualités et de leurs circonstances, on peut invoquer l'engagement insuffisant des tribunaux dans la procédure probatoire. En même temps, presque règle générale la collaboration est absente entre es tribunaux et les organes du tutelle, surtout dans les cas qu'il existe une entente entre les parties. C'est pourquoi le nombre de cas que les enfants sont confiés à la garde des mères n'est pas négligeable, même quand celles-ci ne remplissent pas les conditions nécessaires à cet effet. L'auteur recommande une procédure plus consciencieuse, et il souligne la nécessité pressante de spécifier tous les faits qui présentent de l'importance pour la détermination de l'état psychologique, des penchants, des besoins et de tout ce qu'il faut incontestablement avoir en vue à l'occasion de l'adoption de la décision concernat la garde et l'éducation des enfants.

Pour les mêmes raisons il est indispensable que les organes de tutelle s'engagent avec plus d'ardeur dans leur travail. Le but de la collaboration du tribunal et des organes de tutelle ne peut pas être atteint s'il se sert exclusivement des méthodes qui sont entrées en usage jusqu'à présent. Les services des techniciens correspondants, des psychologues, des médecins, des pédagogues et des préposés aux oeuvres sociales seraient indispensables, et l'auteur recommande une toute autre structure des organes de tutelle que celle qui existe actuellement.